

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗОНУ НОРМИ В СТРУКТУРІ ОЦІННОЇ ШКАЛИ

Лазебна Олена Анатоліївна,

асп.

Національний технічний університет України "КПІ"

У статті розглянуто структуру оцінної шкали, проаналізовано досвід провідних мовознавців з цього питання, розглядаються види, а також компоненти норми. Подається аналіз наукових підходів до інтерпретації структурної організації оцінної шкали та уточнюється поняття норми в структурі оцінної шкали.

Ключові слова: оцінка, оцінна шкала, норма, міра, оцінний стереотип, об'єкт оцінки.

Актуальність порушеної теми визначається, з одного боку, її загальнотеоретичною та практичною цінністю і, з іншого, недостатністю системного вивчення категорії оцінки загалом та оцінних одиниць зокрема, що функціонують у рамках художнього тексту сучасної німецької мови та її австрійського варіанту.

Матеріалом дослідження слугували приклади контекстуального вживання прислівників оцінки у сполученні з дієсловами, відібраних методом суцільної вибірки з німецьких та австрійських романів.

Метою нашої розвідки є проаналізувати наукові підходи до інтерпретації структурної організації оцінної шкали у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці та уточнити поняття норми в структурі оцінної шкали.

Акт оцінки проникає в процес пізнання світу людиною, людина не тільки пізнає, але й оцінює все те, що її оточує. Оцінка виражає емоційний стан мовця, його ставлення до ситуації, об'єкта й тільки після цієї функції реалізується інформативний складник. Підставою для оцінки можуть бути когнітивні (інтелектуальні, логічні), психологічні, морально-етичні, естетичні, правові та інші критерії [Лазебна 2012, 102]. Мова оцінки розкриває індивідуальний спосіб осмислення картини світу, ціннісні орієнтації суб'єкта оцінки та виражається стратегією використання слова у висловлюванні.

Компонентний склад оцінної семантики являє собою складну організовану структуру, що включає експліцитні та імпліцитні елементи. Це обумовлено співвідношенням мовного та мисленнєвого змісту семантики оцінки, присутністю окремих елементів тільки у свідомості мовця, в його концептуальному світі. Імпліцитні елементи визначають позитивний чи негативний характер оцінки в залежності від оцінної шкали, норми, стереотипу, тобто формують семантику оцінного предиката [Маркелова 1993, 58].

На думку О. М. Вольф, в склад оцінної модальної рамки входять елементи трьох типів: ті, які зазвичай експлікуються (об'єкт оцінки), елементи, як правило, імпліцитні (шкала оцінки, оцінний стереотип, аспект оцінки) та елементи, які реалізуються і в експліцитному, і в імпліцитному вигляді (суб'єкт оцінки, аксіологічні предикати, мотивування оцінок) [Вольф 1985, 47].

Як і кожен компонент оцінного семантичного комплексу, шкала оцінки відображає найважливішу ознаку семантики оцінки – співвідношення суб'єктивного та об'єктивного факторів. Цим обумовлений складний характер її структури, яка вра-

ховує як ознаку ставлення суб'єкта до об'єкта /подобається – не подобається/, так і ознаки самого об'єкта /корисний – шкідливий/ [Маркелова 1993, 61].

Вказування на норму (*the normed-term*) – це квазінаукова точка переходу від рівноваги між "більше, ніж" та "менше, ніж" або ж кінцева точка (*the point of arrival*) на шкалі, де терм, який підлягає градуюванню, постійно збільшується чи зменшується [Sapir 1944, 103].

В аксіології норма знаходиться не в серединній частині шкали, а співпадає скоріш з її позитивним краєм. Так, А. Вежицька відмітила, що *хороший* означає "той, що відповідає нормі", а не той, що її перевищує. Таким чином, оцінні судження, які ми висловлюємо щодо предметів, подій чи осіб, організуються відношенням "норма – не-норма (відхилення від норми)". Якщо ж щось не відповідає нашим еталонам чи правилам поведінки, частіш за все оцінюється суспільством негативно, як в наступному прикладі:

Das Gescheiteste wäre überhaupt, ihm bald zu sagen, am besten heute noch, daß sie einander nicht mehr sehen sollten, vielmehr nicht sehen dürften, daß sie ihrer Tante zum Beispiel alles gebeichtet hätte und *ihre Tante*, mit ihren bornierten Ansichten, *diese Beziehung zu einem verheirateten Mann skandalös fand* und daß sie natürlich, abhängig von ihrer Tante und zutod erschrocken über den Ausbruch ihrer Tante... [Bachmann 1978, 347].

В наведеному прикладі жінка виносить негативне оцінне судження, що має моральну природу, осуджуючи свою племінницю Беатрікс в тому, що та завела стосунки з одруженим чоловіком. Обвинувачення виноситься ніби від імені суспільства та спирається на певні норми людської поведінки.

Дослідниця О. М. Вольф, вслід за Дамерау, зону норми називає "зоною розмитого обмеження" на шкалі змінних. Вона співвіднесена з тією частиною оцінної шкали, на якій розміщується стереотипне уявлення про даний об'єкт з відповідною ознакою [Вольф 1985, 54]. Без наявності певних еталонів, стандартів, стереотипів, що мають стандартний набір ознак, загальний для всіх чи більшості членів конкретного соціуму [Телия 1986, 41], стає неможливим процес оцінювання.

Оцінний стереотип, як і шкала оцінки, спирається на співвідношення об'єктивних та суб'єктивних факторів, в якому враховується деяке усереднене, "нормативне" уявлення соціуму-мовця про даний об'єкт з його дескриптивними ознаками та їх кількісною характеристикою [Маркелова 1993, 63]. За справедливим твердженням Т. В. Маркелової, "стереотип є історично змінним та соціально обумовленим. Багатоплановість оцінних стереотипів залежить від великої кількості ознак об'єкта та різних підґрунть оцінок, які залежно від цілей комунікації та мовленнєвої ситуації обирає суб'єкт" [Маркелова 1993, 63–64].

У лінгвістичній літературі виокремлюють три види норм як точок відліку:

Норма як усереднена міра ознаки ("характеризуючи явища через атрибути, носії мови мають уявлення про норму" [Николаева 1983, 237]);

Норма стану ("нормальні стани завжди пов'язані з прийнятим чи очікуваним типом поведінки" [Clark 1974, 316]);

Норма як оцінний стереотип емпіричних та раціональних ознак.

Є. А. Поцелуєвський виділяє норму оказіональну, "на даний випадок", і усереднену, як весь діапазон значень параметра. Перша виступає в якості точки відліку, а друга – в якості критичної величини, яка розділяє протилежні ознаки [Поцелуєвський 1974, 232–241].

З огляду на те, що поняття міри та норми взаємопов'язані, адже міра є показником норми і все надмірне є ненормативним, звернемося до тлумачення цього поняття у філософії. Міра є філософською категорією, основні постулати якої були вперше розроблені Гегелем. Особливе значення цієї категорії в мисленні та пізнанні німецький філософ пов'язував з її функцією виражати якісну кількість, що фіксує своєрідність предмету, і як єдність кількості та якості виконує в логіці Гегеля роль ланки, яка єднає категорії, що характеризують сферу сутності. Міра може виражати кількісно-якісні особливості предмету або системи. В цьому сенсі міра виявляється інтервалом, "рамкою", в яких річ чи система залишаються в єдності своєї якості та кількості, тобто самі собою [Современный философский словарь 1998, 478–479]. Порушення міри призводить до зсуву в якості, позитивному чи негативному.

Цікавою є точка зору дослідниці Н. Д. Федяєвої, яка пропонує розуміти під поняттям норми наступне: "Норма, сформована в результаті осмислення та оцінювання людиною сукупності явищ, являє собою соціально обумовлену міру, яка задає межі якості та зберігає його собітототожність, відображає родову сутність великої кількості об'єктів та має просторову та часову характеристики" [Федяева 2010, 27].

О. Д. Пономарів дає таке визначення: "Норма – це сукупність загальноновизначених мовних засобів, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі" [Пономарів 1992, 20].

У понятті норми прийнято виділяти три компоненти:

- 1) відношення до заведеного порядку речей (атлетичні факти);
- 2) відношення до поняття належного (деонтичні норми, пов'язані з прескрипціями);
- 3) відношення до системи цінностей [Николаева 1985, 90–91].

Розглянуті визначення поняття норми у працях деяких зарубіжних та українських мовознавців звичайно не вичерпують усіх її визначень, які існують в лінгвістиці. Проте навіть такий побіжний аналіз дозволяє зробити висновок, що зона норми не є нейтральною зоною в оцінній шкалі, відсутністю ознаки на градаційній оцінній шкалі. Доказом значущості поняття норми є те, що мовна система як така характеризується широким діапазоном експлікації оцінних смислів відхилення від норми.

В статье рассматривается структура оценочной шкалы, проанализирован опыт ведущих лингвистов относительно этого вопроса, рассматриваются виды и компоненты норм. Анализируются научные подходы к интерпретации структурной организации оценочной шкалы.

Ключевые слова: оценка, оценочная шкала, норма, мера, оценочный стереотип, объект оценки.

The article deals with the structure of evaluative scale, the views of famous linguists on this problem are analyzed. The article studies types and components of norms. Scientific approaches to interpretation of structural organization of evaluative scale are investigated.

Key words: evaluation, evaluative scale, norm, measure, evaluative stereotype, object of evaluation.

Література:

1. *Вольф Е. М.* Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 227 с.
2. *Лазебна О. А.* Якісні прислівники оцінки в ролі актантів дієслів у сучасній німецькій та австрійській художній прозі [Текст] / О. А. Лазебна // Слов'янський збірник. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 101–106.
3. *Маркелова Т. В.* Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке : учеб. пособие. / Т. В. Маркелова. – М. : МПУ, 1993. – 125 с.
4. *Николаева Т. М.* Функции частиц в высказывании: На материале славянских языков / Т. М. Николаева. – М. : Наука, 1985. – 169 с.
5. *Николаева Т. М.* Качественные прилагательные и отражение "картины мира" [Текст] / Т. М. Николаева // Славянское и балканское языкознание. – М. : Наука, 1983. – С. 235–244.
6. *Пономарів О. Д.* Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
7. *Поцелуевский Е. А.* Нулевая степень качества и описание значения качественных прилагательных и некоторых сочетаний с ними [Текст] / Е. А. Поцелуевский // Проблемы семантики. – М. : Наука, 1974. – С.229–247.
8. Современный философский словарь / под общ. ред. д. ф. н. профессора В. Е. Кемерова. – 2-е изд., испр. и доп. – Лондон ; Франкфурт-на-Майне ; Париж ; Люксембург ; М. ; Минск : "ПАНПРИНТ", 1998. – 1064 с.
9. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия ; отв. ред. А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 144 с.
10. *Федяева Н. Д.* Семантика нормы в русском языке: функциональный, категориальный, лингвокультурологический аспекты : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Н. Д. Федяева. – Омск, 2010. – 391 с.
11. *Bachmann I.* Sämtliche Erzählungen / I. Bachmann. – München : Piper Verlag, 1978 ; Sonderausgabe 2005. – 493 s.
12. *Clark E.* Normal States and Evaluative Viewpoints [Text] / E. Clark // Language. – 1974. – Vol. 50. – № 2. – P. 316–328.
13. *Sapir E.* Grading: A study in semantics / E. Sapir // Philos. Sci. – 1944. – Vol. 11. – № 2.